

ИНОВАТИВНИ ВАРИАНТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕЧЕВИЯ СЛУХ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Екатерина Чернева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. В статията се поставя акцент върху развитието на речевия слух в предучилищна възраст. Посочени са игрови варианти, подпомагащи слуховото възприятие, слуховото внимание, слуховата памет. Направен е опит за систематизиране на посочените методически похвати, така че те да се използват както в детските заведения, така и от родителите у дома.

Keywords: speech hearing; aural perception; aural attention; aural addition; aural memory

Енергията на детството е неизчерпаема, стига да бъде умело насочена. Предучилищната възраст е период на интензивно развитие на речта, а ефективността на този процес зависи от нормалното функциониране и взаимодействие на всички сетива. Слухът е едно от петте сетива и представлява способността за възприемане на звукове чрез ухото. Развитието на слуха е от първостепенно значение за адаптацията на детето към заобикалящия го свят. Звуковете, характерни за предметната действителност, и гласовете на близките имат основно значение за възникването и функционирането на устната реч. Умението не просто да чува, а да се вслушва, да се съсредоточава върху звука, осъзнавайки характерните му особености, е изключителна способност, която е в основата на социализацията на малкото дете. Макар че до петгодишна възраст детето трябва да произнася правилно всички звукове в българския език (дори и звук Р), постоянно нараства броят на децата с различни проблеми в говорното развитие, което несъмнено се отразява на подготовката им за училище. А тя започва още в предучилищна възраст и включва не само разпознаването на основните речеви единици, но и умението за фонематичен анализ, което е в основата на началната грамотност.

В проведено от мен наблюдение в продължение на пет месеца (януари – май 2017 г.) върху речта на пет-шестгодишни деца от подготовителна група на детска градина в Пловдив се забелязват следните несъвършенства на детската реч: заместване на фонемите: *талата* (салата), *цаса* (чаша); изпускане на фонемите:

панина (планина), **бобон** (бонбон). Често се изпускат морфемите от дадена дума: **вален** (развален), **миим** (измием). Наблюдава се сливане на думи: **акоите** (за колите), **никам** (не искам). В резултат на това речта трудно се възприема от останалите деца в групата и от учителя. Налице е невъзможност за нейното декодиране освен от родителите. За съжаление, малка част от тях възприемат тези несъвършенства като сигнал от страна на учителя, че са налице проблеми в говорното развитие и е необходима компетентна намеса. Тъй като педагогическата колегия е ограничена във възможността да насочи дете с говорни и слухови проблеми към специализирана помощ без желание на родителите, възниква въпросът как да се организира компетентна методическа намеса при подобни случаи, за да продължи пълноценно подготовката за училище. Като се знае, че обект на целенасочена педагогическа работа са деца от предучилищна възраст, би било добре основният методически похват да бъде играта. За да подпомогне този процес, си поставих следната **цел**: да предложи надежден модел, съдържащ набор от игри, подпомагащи слуховото развитие на малкото дете.

Способността да се фокусира върху звука, е важна особеност за човек, защото така той чува и разбира речта. Развитието на слуховото възприятие се осъществява в две направления: от една страна, се развива възприятие на обикновените звукове (неречевите), а от друга – възприемането на реч, т.е. формира се фонематичен слух. И двете направления са жизнено важни за човек и започват да се развиват още в ранна детска възраст. Известно е, че още от раждането бебетата са силно чувствителни към честотата, силата и тембъра на звука в родния език. Новородените например могат да откриват пропуски и промени в темпото на звука и тяхната чувствителност към тези звукови функции продължава да се развива в детска възраст. Чувствителността към бързите промени в езика е важна за представянето на фонемите в речта. Адекватното и навременно звуково възприятие е от съществено значение за придобиването на езиковите умения. До 10 – 12 месеца слуховото възприятие се доближава до това при възрастните, като намалената чувствителност е по-скоро към възприемане на по-сложни звуци (например идващи от различните музикални инструменти). Подобряване в разграничаването на тези звуци настъпва във възрастта между 4 и 6 години. Въпреки това дори и по-големите деца (5 – 8 години) не са достигнали нивото на чувствителност при възрастните (Davis, 2011: 43).

Слуховите усещания в предучилищна възраст се повишават средно два пъти. За съжаление, съществуват индивидуални различия по отношение на възприемане на тонова височина, тембър, интонация, темпо на говорене. Чрез различни упражнения може да се стигне до подобряване на слуха на детето в следните направления: разпознаване на звуковете, формиране на слухово внимание, развитие на слухова памет. Предимство на предложения модел е поставянето на играта в основата на овладяване на звуковата култура. Играта

е любима дейност на детето в целия предучилищен период. Тя е в основата на неговото развитие. Няма физиологична или психическа функция в детския организъм, която да не се упражнява в играта. Играта е средство на познанието, което при 5 – 6-годишното дете постепенно започва да се оформя като съзнателен човек. На по-късен етап, при подготовката на детето за училище, играта има мотивационна роля за усвояване на знания и формиране на компетентности.

Слуховото възприятие е възможността за разграничаване на различните звукове от заобикалящата ни действителност по основните им характеристики: сила, височина, тембър, темп. Слуховото възприятие започва с **акустично (слухово) внимание** и води до разбирането на смисъла на речта чрез анализ на речеви звуци, които се допълват от възприемането на невербалните компоненти (изражения на лицето, жестове, пози).

Ето защо възрастните трябва да подкрепят децата при развитие на тези умения. Това ще даде възможност при постъпване в детска градина и училище не само учителят да чуе техния глас, но и те да чуят неговия в шумната стая. Предложените игрови варианти могат да се правят както от учителите в първа група (три-четиригодишни деца), така и от родителите:

- разговор, даване на инструкции на музикален фон – така се изостря слуховото внимание на малкото дете. Ако то успее да чуе какво казва учителят (родителят), силата на гласа може да се намали, за да се направи по-трудно възприемането на речта;

- даване на инструкции чрез шепот, за да се установи дали детето може да успее да ги изпълни правилно;

- записване на неречеви звуци във и около детската градина (къщата) – възпроизвежда се записът с молба към детето да се идентифицират звуковете. За да бъде по-голямо предизвикателството, тази задача може да се изпълни на музикален фон. Може да помолите детето да отгатне дали звукът е наблизно, или далеч. Важно е да се спазва следната последователност при възприемане на тези неречеви звукове:

- звукове от природата: шума на вятъра и дъжда, шумолене на листа, бълбукането на водата;

- звукове, които издават птици и животни: кучешки лай, мяукане на котки, крясък на врани, чуруликане на врабчета, гукане на гугутки, цвилене на коне, мучене на крави, кукуригане на петел, бръмчене на муха или комар;

- звукове, които излъчват предмети и материали: чукане, звънене, скърцане, бръмчене, шумолене;

- шум на транспорт: кола, влак, самолет, спирачки;

- звукове от различни играчки, в това число и музикални: дрънкалки, свирки, звънец, барабан, дайре, флейта, камбанки, акордеон, пиано (Yanushko, 2007: 53).

От изключително значение за развитие на речевия слух е **слуховото разпознаване**. То е свързано с формиране на фонетичния слух на детето, който овладява „кода“ на езика и прави човешката реч разбираема. В неговата основа е способността на човека да слуша и разпознава фонемите. Той е нужен не само за да може детето да разбира речта и да говори, но и да улавя тези особености на звуковете, благодарение на които смисълът на една дума се отличава от смисъла на друга. Например: да се разбере разликата в значението на думите „коза“ и „коса“. Следните игрови похвати за разпознаване на звуковете са подходящи за изпълнение както в домашни условия, така и в детската градина.

1. Необходими са четири до шест кутии. В две от тях се слага боб, а останалите се пълнят с различни зърнени храни (например: ориз, леща, грах). Детето разклаща металните кутии. Родителят (учителят) моли детето да посочи две кутии, които звучат по еднакъв начин. Обикновено детето се нуждае от повторно разклащане на всички кутии, за да установи „съответствието“ между металните кутии, които звучат подобно, когато се разклатят. Играта е подходяща за 3 – 4-годишни деца.

2. Пет чаши се пълнят с различно количество вода. Детето използва лъжица, за да удари леко всяка чаша. Така то чува различни звукове, които зависят от нивото на водата в чашите. Тази игра също е подходяща за по-малки деца.

3. Игри с римувани думи. Децата ги обичат, защото са забавни и им помагат лесно да помнят думи. Поезията е важно средство за развитие на фонематичния слух на детето. Към настоящия момент в детската градина се учи стихотворение наизуст чрез неколкостепенни повторения на цялото произведение или на части от него. За част от децата това повтаряне е скучно. То може да бъде преодоляно чрез дидактична игра със следния методически ход:

4. В два стиха детето открива еднакво звучащи в края думи:

Капна росна **капчица**

в жълт дова **шапчица** (Kirov, 2001:41).

– Детето открива римувани думи в детски стихове и песни.

– Детето само измисля подобни двойки по зададен образец (врабченце – детенце; луничка – звездичка; звънче – шурче).

Освен слухово внимание и слухово възприятие в последните години все по-често се обръща внимание на умението за **слуховото допълване**. Това умение позволява на детето да добави звуци, които не са били чути, защото наоколо е имало допълнителен шум. Например, ако на фона на шума от преминаващо превозно средство навън детето е чуло част от думите на изречение, казано от учителя: „До..... ми чер..... мо.....“, детето трябва да притежава умение за звуково допълване, за да разбере, че учителят казва: „Донеси ми червен молив!“. Методическите варианти, които упражняват звуково допълване, са следните:

1. Игра: „Малки гадатели“: на децата се дават само първите срички от дадени думи. Молим ги да „предположат“ коя е думата, която се опитват да кажете:

ма.....(мама, маса, магазин, магаре, мажа)

па..... (пате, палав, папагал, палячо, падам)

ри..... (риба, риза, рисува, ритам, рицар).

Тясно свързано със звуковото допълване е определяне на броя на сричките в дадена дума. Подходяща е играта „На сцената“. Едно дете излиза отпред и произнася дадена дума ясно и отчетливо. След като я чуят, останалите деца от групата пляскат толкова пъти, колкото са сричките в дадена дума. Методически правилно е да се започне с едносрични думи и да се премине към двусрични, трисрични. Може да се спази следната последователност.

Първата група думи трябва да са едносрични трибуквени думи: **кон, вол, дом, сок, лак.**

Втората група думи също трябва да съдържа едносрични четирибуквени думи, но със струпани съгласни в началото: **слон, влак, плат, крак, гръм.**

Третата група думи са двусрични думи с отворена първа сричка: **маса, баба, кола, дете, река.**

Четвъртата група думи са двусрични думи, но със струпани съгласни: **кукла, топка, врата, глава, цвете.**

Петата група думи са трисрични и четирисрични думи с отворени срички: **малини, камила, царица.**

Шестата група думи са трисрични и четирисрични думи със струпани съгласни: **автобус, костенурка, хвърчило.**

Слуховото съзнание позволява да се определи източникът на звука. Това умение дава възможност на детето да чува звуци в правилната последователност, т.е. „месо“, а не „осем“.

2. Игра „Познай къде съм!“. Слага се шал на очите на детето. То сядат на столче в средата на стаята. Разхождайки се около него, учителят (родителят, друго дете) вика детето по име (или разклаща звънец). То трябва да дойде до мястото, където е другият участник.

3. Игра „Марко Поло“ с група приятели. Оригиналният вариант на тази игра се играе в басейн. Може да се адаптира към условията в детската градина или в дома – просто трябва да се разчистят част от мебелите, за да се избегнат наранявания от децата, като блъскане или спъване в килими. Предлагам играта в оригинален вариант, защото плувният спорт се застъпва все повече в детски градини, школи или почивка със семейството. Един от групата е избран да бъде Марко Поло. Той затваря очи или му връзват кърпа, за да не вижда. Брой до 10, през което време останалите се разпръсват. След това Марко Поло започва да плува/обикаля из басейна със завързани очи и да вика „Марко“, а останалите отвърщат „Поло“. По гласовете играчът със завързани очи трябва

да се ориентира и да хване някого от останалите. Заловеният взема ролята на Марко Поло. Друг вариант на играта е всички участници освен Марко Поло да са с кърпи на очите и да не виждат кой ги вика. У нас близка до тази игра е „Сляпа баба“, но детето с кърпа на очите най-често улавя друго дете и трябва да го разпознае, без то да говори.

Слуховата памет е друг важен компонент на речевия слух. Тя се свързва със способността да се запомни информацията, получена от ушите. Дългогодишни изследвания на учени от Университета в Айова върху зрителна, тактилна и слухова памет доказват, че най-кратко човек помни чутиите звукове. Ето защо се препоръчва онагледяване на образователния процес не само в предучилищна и начална училищна възраст, но и в следващите степени.

За да се подпомогне развитието на слуховата памет, могат да се провеждат следните игрови занимания.

1. Пляскане с ръце в различни последователности с молба детето да копира действията на възрастния. Например две последователни пляскания едно след друго, като между тях има кратък интервал от време. При 5 – 6-годишното дете е добре да се използват по-дълги поредици. Например три пляскания, пауза, две пляскания; три пляскания пауза две пляскания и т.н. По-голямото дете може да обясни разликата между видовете пляскания с ръце.

2. Игра „Мама отиде до магазина“. В тази игра децата (или всички желаещи членове на семейството) седят в кръг. Първото дете (учител, родител) започва играта с думите: „Мама отиде до магазина и купи брашно“. Детето вляво повтаря това изречение и след това добавя още един хранителен продукт, например „Мама отиде до магазина и купи брашно и ябълки“. Играта продължава, като всеки участник добавя още един елемент към списъка, докато някой най-после забрави да назове един от елементите в списъка. За малките деца (3 – 4 години) ще е трудно да запомнят елементите в правилната последователност. Подходящо е да се играе в по-малки групи, за да се запомнят думите на останалите участници. По-големите деца трябва да бъдат насърчавани да назовават вярно посочените от другите участници продукти.

Играта може да се играе в следните варианти:

- „Отидохме в зоопарка и видях.....“;
- „Отидохме във фермата и видях.....“;
- „Отидохме на цирк и видях.....“.

Така играта ще подпомогне не само слуховата памет на детето в предучилищна възраст, но и ще съдейства за формиране на видови и родови понятия, ще обогати и активизира детския речник.

Друг вариант на тази игра е „Нашият списък за пазаруване“. Подходяща е да се играе в домашни условия с родителите. След като те са коментирали вида на покупките, могат да вземат лист и химикал и да помолят детето си да им „диктува“, за да не „забравят“ нещо. Така се изостря слуховото внимание

на детето и се подпомага неговата слухова памет. Още по-добър вариант е детето да напише списъка, ако познава буквите. По-сложен вариант на тази игра е „Най-важните телефони“. Като начало, е добре без онагледяване малкото дете да знае телефонния номер у дома, офис номера на родителите, номерата на мобилните им телефони. Когато родителите са сигурни, че последователността от цифри е трайно запомнена, могат да дават грешна последователност. Така изострят слуховото внимание и затвърдяват слуховата памет на своето дете.

От казаното дотук става ясно, че правилното развитие на речевия слух при детето гарантира адекватно възприемане на информацията от заобикалящия го свят. А тази информация е в основата на формиране на уменията за общуване, на поведението и характера в ранна детска възраст. Предложеният модел няма претенции за изчерпателност, но е опит за систематизиране на игрови варианти, които подпомагат развитието на детския слух по забавен начин, и е приложим както в условията на детските заведения, така и у дома.

REFERENCES/LITERATURA

- Davis, D. (2011). Toddler Development. In: *Child Development: A Practitioner's Guide*. New York: The Guilford Press.
- Yanushko, E. (2007). *Pomogite malayshu zagovority!* Moskva: Terevinf [Янушко, Е. (2007). *Помогите малышу заговорить!* Москва: Теревинф].

INNOVATIVE APPROACHES FOR DEVELOPING SPEECH HEARING IN PRESCHOOL AGE

Abstract. The article focuses on the speech hearing development in preschool age. Game variants are pointed out, aiming to help aural perception, aural attention and aural memory. An attempt to systemize all the specified methodological approaches has been made, so that they can be used both by teachers in kindergarten and parents at home.

✉ **Dr. Ekaterina Cherneva**
University of Plovdiv „Paisii Hilendarski“
Plovdiv, Bulgaria
E-mail:katjuha@abv.bg